

the problem is done, views of various scholars on the concept of teacher's innovative culture is analyzed, and it's role in the professional development of teachers is determined.

On the basis of the theoretical analysis of the scientific literature is found phenomenon «culture» as multivalued and characterized by complexity and multidimensionality. It is determined that teacher's innovative culture, as a professional phenomenon, is implemented at two levels: at individual and professional, peculiarities of the innovative culture are manifested at each level. The essence of the main components of the innovative culture is revealed: axiological, innovative-technological, cooperative, active, communicative and personal-creative, each component, mentioned above, is characterized, their features and tasks are determined.

Review of innovative culture is done using axiological, structural and functional approaches. By using the first, this culture is considered as a system of values of society's innovational development at a given period, by the second – as a system of material and ideal items, which is reflected in the minds and behavior of the individual, in the union with their real functioning. The main task of innovative culture in the teachers' innovative system is determined. The basic function of an innovative culture includes the following: cognitive-converting, regulative, value-normative, communicative, socializative, predictive and integrative.

The article confirms the importance of innovative culture in the development of teacher's innovative activity. Author examined the professional and personal qualities that should have a teacher, which is characterized by well-developed innovative culture. The main features and structural components of teacher's innovative culture are determined.

Key words: *innovation, culture, innovative culture, creation of the culture, innovative activity, innovative orientation.*

УДК 378.09

Н. В. Стельмах

Миколаївський національний
університет ім. В. О. Сухомлинського

ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧІСТЬ ЯК ФАКТОР САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА

У статті на основі аналізу основних напрямів реформування освіти в Україні, які зазначені в державних нормативних документах про освіту, обґрунтовано проблему творчості та доведено її актуальність у сучасній соціально-педагогічній ситуації. Проаналізовано актуальні дослідження з обраної теми. Розкрито основні категорії проблеми творчості взагалі та педагогічної творчості зокрема, до яких віднесено: «творчість», «творча особистість», «педагогічна творчість», «творча особистість учителя». Сутність поняття творчої особистості розкрито через основні її характерологічні особливості. Визначено шляхи розвитку та самореалізації творчої особистості педагога.

Ключові слова: *творчість, творча особистість, педагогічна творчість, творча особистість учителя, суб'єкт творчості, характерологічні особливості творчої особистості, основні характеристики творчого вчителя, шляхи розвитку та самореалізації творчої особистості педагога.*

Постановка проблеми. В умовах розбудови незалежної України та переходу до ринкових відносин виникла необхідність перегляду освітніх та виховних концепцій, оновлення підходів до формування та становлення

особистості в сучасній соціально-педагогічній ситуації. Стратегічні завдання реформування освіти знайшли втілення в державних документах: Законі України «Про освіту», Законі України «Про загальну середню освіту», «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті», «Концепції національного виховання» та інших.

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті визначає головну мету української освіти – створити умови для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, формувати покоління, здатні навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства.

У контексті пріоритетних завдань освіти великі вимоги ставляться до вчителя, як до людини, яка виховує та формує особистості юних громадян України.

В умовах духовного відродження суспільства, науково-технічного прогресу діяльність закладів народної освіти потребує конкретних якісних змін, викликаних необхідністю формування суспільно-активної, творчої особистості. Вирішити ці проблеми можливо лише при створенні сприятливих умов для всебічного розвитку потенційних можливостей кожної дитини, самореалізації її особистості в навчальному процесі, що великою мірою залежить від майстерності педагога, розвитку його творчого потенціалу.

Проблема формування творчої особистості вчителя, розвитку його педагогічної творчості сьогодні повною мірою не вирішена.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема формування та розвитку творчої особистості вчителя та педагогічної творчості розглядається в наукових дослідженнях як філософів, так і психологів та педагогів, а саме: В. Андрєєва, Н. Бердяєва, В. Бухвалова, В. Загвязинського, В. Кан-Калика, Л. Лузіної, А. Маркової, Н. Нікандрова, Я. Пономарьова, М. Поташника, С. Рубінштейна, Л. Рувинського, С. Сисоєвої, В. Сухомлинського та ін. У їх працях з'ясовано сутність основних категорій проблеми, визначено специфіку педагогічної творчості та шляхи її реалізації в педагогічному процесі.

Значну роль у розкритті особливостей педагогічної творчості відіграють дослідження видатних психологів В. Біблера, Д. Богоявленської, Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтьєва, В. Моляко, В. Теплова, О. Тихомирова та ін.

Напрями вдосконалення професійної підготовки вчителя до творчої діяльності розкрито у працях А. Алексюка, М. Гриньової, О. Кондратюка, Ю. Львової, С. Максименка, В. Семиченко та ін.

Мета статті: розкрити сутність основних категорій проблеми творчості та визначити шляхи розвитку й самореалізації творчої особистості педагога.

Виклад основного матеріалу. Творчість є суттєвою характеристикою властивості людини. Дослідженням сутності творчості, умов її розвитку, впливу на формування особистості та її самореалізацію займалися і займаються різні науки, у тому числі філософія, соціологія, психологія та педагогіка.

Основними категоріями проблеми творчості взагалі та педагогічної творчості, зокрема, є: «творчість», «творча особистість», «педагогічна творчість», «творча особистість учителя».

Творчість – це продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення [7].

За психологічним словником, творчість – це діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей [4]. На сучасному етапі в науковій літературі творчість визначається як діяльність, кінцевим результатом якої є створення чогось якісно нового, що вирізняється неповторністю, оригінальністю, суспільно-історичною цінністю й унікальністю.

Так, психолог С. Рубінштейн, підкреслюючи суспільну значущість процесу творчості, характеризував її як діяльність зі створення нового, оригінального, що входить не тільки в історію розвитку творця, а й в історію розвитку науки, мистецтва тощо [5].

Визначаючи виняткову значущість творчості для розвитку особистості, Л. Виготський писав, що творчість – це діяльність людини, спрямована на створення нового: чи то речей зовнішнього світу, чи умовиводів або почуттів, властивих самій людині [2].

Видатний педагог-гуманіст В. Сухомлинський подає таке визначення творчості: «Творчість є діяльність, у яку людина вкладає немовби частинку своєї душі, і чим більше вона вкладає, тим багатшою стає її душа. Процес творчості характерний тим, що творець самою працею своєю і її наслідками справляє величезний вплив на тих, хто поряд з ним» [9, 507].

Суб'єктом та носієм творчості є людина. Багато уваги визначенню поняття *творчої особистості* у філософській, педагогічній і психологічній літературі приділяли такі науковці, як: Б. Ананьєв, В. Андрєєв, Ю. Бабанський, С. Бондаренко, Р. Грановська, В. Кан-Калик, Я. Пономарьов, В. Сухомлинський, Н. Тализіна, В. Цапок та ін.

Сутність поняття творчої особистості розкривається науковцями через основні її характерологічні особливості, серед яких виділяють:

відхилення від шаблону, оригінальність, працездатність, ініціативність, наполегливість, жагу до творчої діяльності, високу самоорганізацію тощо.

Психологічний словник визначає, що творчою особистістю стає лише внаслідок появи в неї здібностей, мотивів, знань і вмінь, завдяки яким створюється продукт, який відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю [4].

Сутність педагогічної творчості досліджували: В. Андрєєв, Л. Рувинський, М. Поташник, В. Кан-Калик, В. Лозова, М. Нікандров, С. Сисоєва, В. Сухомлинський, В. Шубинський та ін.

Так, В. Андрєєв розглядає поняття педагогіки творчості як науки про педагогічну систему двох діалектично зумовлених видів людської діяльності: педагогічного виховання та самовиховання особистості в різних видах творчої діяльності та спілкування з метою всебічного та гармонійного розвитку творчих здібностей як окремої особистості, так і творчих колективів [1].

В. Шубинський визначає педагогіку творчості як особливу галузь педагогічної науки, яка займається виявленням закономірностей формування творчої особистості [10].

Л. Рувинський дає визначення педагогічній творчості як пошуку вчителем нових рішень, постановки нових завдань, застосування нестандартних прийомів діяльності [6].

Поняття «педагогічна творчість» розуміється як діяльність педагога, що спрямована на досягнення максимально можливого пізнавального, виховного й розвивального результату під час навчання школярів [8].

В. Сухомлинський зазначає: «Педагогічна творчість – це бачення людиною свого внутрішнього світу, передусім свого розуму, свого напруження інтелектуальних сил, свого розуміння й творення краси в наслідках своєї праці, своїх зусиль» [9, 481].

На думку професора С. Сисоєвої, педагогічна творчість учителя – це особистісно орієнтована розвивальна взаємодія суб'єктів навчально-виховного процесу (вчителя й учня), зумовлена специфікою психолого-педагогічних взаємовідносин між ними, спрямована на формування творчої особистості учня і підвищення рівня творчої педагогічної діяльності вчителя [7].

В Українському педагогічному словнику С. Гончаренка педагогічна творчість пояснюється як оригінальний та високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії та практики навчання й виховання [3].

Суб'єктом педагогічної творчості є вчитель. У наукових розробках С. Сисоєвої зазначається, що специфіка педагогічної творчості вчителя, її

відмінність від інших видів творчої діяльності полягає в тому, що об'єктом педагогічної творчості є особистість дитини, а результатом – формування цієї особистості; на педагогічну творчість впливають фактори, які важко прогнозувати; вона потребує вміння керувати своїм творчим самопочуттям; творча діяльність педагога завжди обмежена часом і потребує від учителя вміння оперативно приймати рішення [8].

Найважливішими характеристиками педагогічної творчості є: високий рівень соціальної і моральної свідомості; пошуково-проблемний стиль мислення; розвинені інтелектуально-логічні здібності (уміння аналізувати, обґрунтовувати, пояснювати, виділяти головне тощо); проблемне бачення; творча фантазія, розвинена уява; специфічні особисті якості (сміливість, готовність до ризику, цілеспрямованість, допитливість, самостійність, наполегливість, ентузіазм); специфічні провідні мотиви (необхідність реалізувати власне «я», бажання бути визнаним, творчий інтерес, захопленість творчим процесом, прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах праці); комунікативні здібності; здатність до самоуправління; високий рівень загальної культури [1; 7; 8; 10].

Відповідно до специфіки педагогічної творчості формується і *творча особистість учителя*. У працях Ю. Азарова, Ю. Бабанського, І. Зязюна, В. Кан-Калика, Н. Кичук, Л. Лузіної, М. Нікандрова, М. Поташника, В. Сухомлинського, Р. Шакурова та ін. зазначається, що творчий учитель – це особистість, яка характеризується високим рівнем педагогічної креативності (креативні риси особистості й додатково сформовані мотиви, особистісні якості, здібності, які сприяють успішній творчій педагогічній діяльності), відповідним рівнем знань предмета, який викладає, набутими психолого-педагогічними знаннями, уміннями та навичками, які, за сприятливих для педагогічної творчості вчителя умов, забезпечують його ефективну педагогічну діяльність із розвитку потенційних творчих можливостей учнів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави визначити шляхи розвитку й самореалізації творчої особистості педагога:

- розвиток творчої активності студентів у вищих навчальних закладах; одним із завдань вузівської підготовки майбутніх учителів є розвиток їх творчих здібностей, нестандартного мислення, формування вмінь та навичок здійснювати в майбутньому навчально-виховний процес на творчому рівні;

- подальший розвиток творчих здібностей педагога в безпосередній педагогічній діяльності; створення творчої лабораторії вчителя, оскільки творча майстерність будь-якого фахівця має свої особливості, а тому вона певною мірою індивідуалізована.

- самовиховання та самоформування особистісних якостей і властивостей, які є базовими в розвитку креативності вчителя: позитивне уявлення про себе (адекватна оцінка), бажання пізнати себе; творчий інтерес, допитливість; потяг до пошуку нової інформації, фактів; мотивація досягнення; сміливість, готовність до ризику, самостійність, ініціативність, упевненість у своїх силах та здібностях, цілеспрямованість, наполегливість, уміння довести розпочату справу до кінця, працелюбність, емоційна активність; проблемне бачення, здатність до висунення гіпотез, оригінальних ідей, здатність до дослідницької діяльності, розвинена уява, фантазія, здатність до виявлення протиріч, подолання інерції мислення, уміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію, здатність до міжособистісного спілкування; альтернативність, точність мислення, синтетичність, свіжість, самостійність сприйняття, пошуково-перетворюючий стиль мислення; відхилення від шаблону, оригінальність, ініціативність, висока самоорганізація, працездатність; високий рівень соціальної і моральної свідомості; специфічні ведучі мотиви (необхідність реалізувати власне «я», бажання бути визнаним, творчий інтерес, захопленість творчим процесом, прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах праці); комунікативні здібності; здатність до самоуправління; високий рівень загальної культури;

- дослідження вчителем педагогічних проблем, явищ, процесів, умов педагогічної праці, учнів: умови домашнього виховання, статус у системі міжособистісних відносин у колективі, коло друзів, вплив неформального спілкування, спрямованість, здібності, фізичний, інтелектуальний, духовний розвиток кожного учня тощо. Результати дослідження допомагають знаходити підходи, найдоцільніші механізми психолого-педагогічного впливу, ефективні форми, методи, прийоми, засоби навчання й виховання дітей, створювати ситуації успіху для кожного учня, в яких діти відчують радість пізнання;

- сомоосвіта вчителя, розвиток науково-академічних здібностей: постійна робота над собою, поповнення знань, розширення ерудиції, професійної компетентності; оволодіння інноваційними педагогічними технологіями, новими методами, прийомами, засобами, формами навчання дітей;

- вивчення та аналіз передового педагогічного досвіду, що сприяє творчому осмисленню, виокремленню раціональних інновацій, творчому їх розвитку та застосуванню;

- реалізація вчителем на уроках міжпредметних зв'язків: з мовою, літературою, історією, географією, геометрією, психологією тощо, що сприяє

формуванню в учнів наукового світогляду, цілісного уявлення про світ, про взаємозумовленість і взаємозалежність всього, що відбувається в природі, суспільстві, мисленні, встановленню причинно-наслідкових зв'язків;

- розробка вчителем комплексу творчих завдань, дидактичних ігор і застосування їх у навчальному процесі з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів і вимог до організації та проведення дидактичних ігор: чітко формулювати дидактичну мету, яка повинна бути досягнута в результаті навчальної гри; давати чіткий інструктаж щодо правил гри, її ходу, критеріїв оцінювання; передбачати можливість ускладнення гри (використання нових знань, додаткової інформації, підвищення темпу, вимог до рівня знань); доцільно стимулювати й передбачати за певних умов гри колективну взаємодію учнів, спільне обговорення під час прийняття рішення, взаємний контроль і оцінку; процес гри повинен спрямовуватися й керуватися педагогом тощо;

- створення доброзичливої атмосфери на уроці, яка зумовлена гуманістичним характером взаємодії з учнями, стійким позитивним ставленням до них та стилями спілкування, які є основою особистісно зорієнтованого навчання та створюють найсприятливіші умови для активізації пізнавальної творчості дітей: спілкування на основі зацікавленості спільною творчою діяльністю та на основі дружніх відносин. За цих умов учні почуваються вільно, проявляють пізнавальну активність, творчий підхід до вирішення завдань, позитивно налаштовані на взаємодію з учителем;

- створення вчителем ситуації успіху для кожного учня. Це можливо тільки на основі врахування результатів вивчення учнів. Спираючись на їх особливості, можливості, інтереси, здібності, необхідно давати дітям завдання в зоні найближчого розвитку – важкі, цікаві, творчі, але посильні, виконання яких вимагає зусиль, подолання інтелектуальних труднощів та приносить радість, задоволення, впевненість, надихає на подальші звершення та формує почуття власної гідності;

- реалізація дидактичного принципу індивідуалізації та диференціації в навчанні, що забезпечується організацією різних форм пізнавальної діяльності учнів: індивідуальної, парної, групової, колективної. Залежно від мети, змісту, характеру завдань учитель організовує ті чи інші форми роботи на уроці, які по-своєму впливають на розвиток пізнавальної активності, творчих здібностей та виховання учнів;

- розвиток пізнавальних потреб і мотивів навчання, серед яких пізнавальний інтерес є домінуючим, провідним мотивом пізнання. Велику роль у цьому відіграють емоційні стимули, які збуджують відповідні почуття й

емоції дітей та сприяють трансформації зовнішніх вимог учителя в особисто-значущі потреби учнів, які, у свою чергу, конкретизуються в мотивах – внутрішніх збудниках активності, креативності.

Творчо працюючий учитель забезпечить самореалізацію творчого потенціалу власної особистості та створить умови для активної пізнавальної діяльності учнів, розвитку їх творчих здібностей, що сприятиме формуванню пізнавального інтересу як основного мотиву навчання, підвищенню якості знань учнів і їх всебічному та гармонійному розвитку.

Висновки. Творчість – це діяльність, що створює щось нове, оригінальне на основі осмислення вже накопиченого досвіду й формування нових комбінацій знань, умінь та навичок. Творчість не може існувати відокремлено від суспільства, а носієм творчості є особистість.

Творча особистість – це креативна особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх факторів набула необхідних для актуалізації творчого потенціалу людини відповідних потреб, мотивів, особистісних утворень, здібностей, що сприяють створенню, винаходу, відкриттю чогось зовсім нового, чого не існувало раніше.

Творча особистість учителя – педагог, якому властиві: діалектичне мислення, високий рівень розвитку всіх психологічних процесів, високорозвинені якості та властивості особистості, які сприяють реалізації творчого підходу до організації своєї діяльності та пізнання учнів.

Одним із головних завдань учителя є формування творчої особистості дітей, але цього не можна зробити без педагогічної творчості, тобто без оригінальних рішень учителя, що спрямовані на перетворення наукової інформації у творчу. Педагогічна творчість – педагогічна креативність, психолого-педагогічні знання, уміння й навички, які, за сприятливих для педагогічної творчості вчителя умов, забезпечують його ефективну педагогічну діяльність із розвитку потенційних творчих можливостей учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В. И. Андреев. – Казань, 1988. – 228 с.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский / под ред. В. В. Давыдова. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Краткий психологический словарь. – М., 1985. – 351 с.
5. Рубинштейн С. А. Проблемы общей психологии / С. А. Рубинштейн. – М., 1976. – 416 с.
6. Рувинский Л. И. Теория самовоспитания / Л. И. Рувинский. – М., 1973. – 263 с.
7. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості вчителя: навчальний посібник / С. О. Сисоєва. – К. : ІСДОУ, 1994. – 112 с.

8. Сисоева С. О. Педагогічна творчість учителя: Визначення, теоретична модель, функції підготовки / О. С. Сисоева // Педагогіка і психологія. – К. : Педагогічна думка, 1998. – 255 с.

9. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – С. 401–637.

10. Шубинский В. С. Педагогика творчества учащихся / В. С. Шубинский. – М., 1988. – 450 с.

РЕЗЮМЕ

Н. В. Стельмах. Педагогическое творчество как фактор самореализации личности педагога.

В статье на основе анализа основных направлений реформирования образования в Украине, которые определены в государственных документах об образовании, обоснована проблема творчества и доведена её актуальность в современной социально-педагогической ситуации. Проанализированы актуальные исследования по выбранной теме. Раскрыты основные категории проблемы творчества: «творчество», «творческая личность», «педагогическое творчество», «творческая личность учителя».

Сущность понятия творческой личности раскрыта через основные её характерологические особенности. Определены пути развития и самореализации творческой личности педагога.

Ключевые слова: *творчество, творческая личность, педагогическое творчество, творческая личность учителя, субъект творчества, характерологические особенности творческой личности, основные характеристики творческого учителя, пути развития и самореализации творческой личности педагога.*

SUMMARY

N. Stelmah. Pedagogical creativity as a factor of self-identity of the teacher.

In the article on the basis of analysis of the major trends of educational reform in Ukraine, which are defined in state regulations of education, the problem of creativity is indicated and its relevance in today's social and educational situation is proved. The main researches on the chosen topic are analyzed. The basic categories of problems of creativity in general and in particular pedagogical creativity are revealed, which include «creativity», «creative person», «pedagogical creativity», «creative personality of the teacher».

The essence of the concept of creative personality is revealed through its basic characterological features, among which are: the deviation from the template, originality, efficiency, initiative, perseverance, thirst for creativity, high self-organization and so on.

The ways of development and self-realization of the individual creative teacher are revealed:

- *development of creative activity of students in higher education of establishment;*
- *further development of the creative abilities of the teacher in direct teaching activities, creating a creative laboratory of the teacher;*
- *self-education and self-forming of personality traits and characteristics that are fundamental in the development of creativity of the teacher;*
- *study of pedagogical problems, phenomena, processes, conditions of pedagogical work, students;*
- *self-education of the teacher, development of scientific and academic abilities;*
- *study and analysis of the best teaching practices;*
- *implementation by the teacher in the classroom interdisciplinary connections;*

- *creation of complex creative tasks, instructional games by the teacher and using them in the classroom ;*
- *creation of a favorable atmosphere in the classroom, which is caused by the human character interaction with students;*
- *creation by the teacher the situation of success for each student;*
- *implementation of didactic principle of individualization and differentiation in education;*
- *development of cognitive needs and motives for learning.*

Key words: *creativity, creative personality, creative teaching, creative personality of the teacher, the subject of creativity, characterological features of a creative personality, the main characteristics of a creative teacher, the ways of development and fulfillment of the creative personality of the teacher.*